

SUMMARY

S. A. Krylova. Beauty of actions as the holism of freedom in social existence.

Beauty of actions as the holism of freedom in social existence is investigated. The phenomenon of freedom in contradistinction to the necessity, independence and self-will is analyzed. A beautiful and ugly act in relations between a man and a woman is described. It is reported that the beauty of action lies in the unity of freedom and love.

Key-words: *Beauty of actions, holism, freedom, necessity, self-will, social existence.*

УДК141.32:111.11:316.663:316.346.2

О. В. Рубан
коледж Сумського НАУ

ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВИЙ БАЛАНС У БУТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті міститься загальний аналіз сучасної ситуації в гендерно-рольовій сфері в українському суспільстві. Розкриваються проблеми гендерного та екзистенційно-гендерного конфліктів, проаналізовані шляхи роботи з ними в напрямку збалансування гендерно-рольової сфери.

Ключові слова: *гендерний конфлікт, екзистенційно-гендерний конфлікт, гендерна свідомість, гендерно-рольовий баланс.*

Все частіше основою ставлення до іншої людини, суспільства, природи, світу в цілому стає споживчий принцип. Любов, добро, краса, гармонія, істина вважаються застарілими цінностями. Їм на зміну приходять секс, матеріальна користь, престиж, розкіш, влада. «Багатомірна» людина поступово перетворюється на «одномірну». Змінюються (перебільшуються, посилюються) ціннісні настанови. Наслідком цих процесів є поширена антропологічна криза. Вона охоплює як зовнішню, так і внутрішню сторону людської життєдіяльності. Сучасне суспільство все частіше вдається до насильства, розв'язує проблеми з позиції сили. Воно переповнене заздрістю, озлобленістю, агресією. Жага влади та матеріального добробуту, вибір на користь кар'єри, відмова від сімейних цінностей спричиняє кризу інституту шлюбу і сім'ї. Зменшення народжуваності, а отже, зменшення народонаселення, зокрема в Україні, набуває загрозливого характеру. Проблеми, що постають перед сучасною людиною у сфері міжстатевих стосунків, не стільки сексуального, скільки екзистенційного характеру – самотність, відчуження, дисгармонійність, тривога, нудьга. Сьогодні особливого значення набуває розробка нової ціннісної парадигми. Очевидно, що споживче ставлення до власної персони та оточуючого світу не є адекватним й ефективним шляхом розвитку. Подолання антропологічної кризи можливе лише в межах загальнолюдських цінностей, з

урахуванням гендерної проблематики, толерантного ставлення між статями та усвідомленні важливості паритетних стосунків у гендерно-рольовій сфері.

Досліджуючи проблему традиційних і новітніх ролей чоловіка та жінки в сучасному українському суспільстві (світоглядний аспект), актуальним постало питання гендерно-рольового балансу у бутті сучасної людини: екзистенційний вимір.

Вітчизняні дослідники активно використовують гендерний підхід для аналізу статусу жінок в українському суспільстві, приділяючи увагу рольовій проблематиці: в історичній ретроспективі – О. Кісь, С. Павличко, Л. Смоляр; соціально-культурну специфіку сучасної репрезентації української фемінності досліджено у працях М. Богачевської-Хом'як, С. Жеребкіна, О. Забужко, Н. Зборовської, Н. Лавриненко, Л. Малес, С. Павличко, М. Рубчак, І. Тарасенко, І. Федорової та ін.; статево-рольова диференціація та гендерна соціалізація в освітянському контексті представлені дослідженнями Т. Говорун, Т. Голованова, О. Кікінежді, В. Кравець, О. Луценко, О. Руслової, які констатують нагальну потребу в реформуванні системи освіти, з урахуванням гендерної політики.

Досліджуючи політико-правову сферу гендерних реалій сучасної України, має місце гендерно-рольовий аналіз, представлений дослідженнями О. Бандурка, І. Грабовської, В. Гошовської, Л. Кобелянської, Т. Мельник, О. Пищуліної та іншими.

Проблема людини, її призначення, сутності, ціннісних орієнтирів є центральною для представників сучасної української філософії Є. І. Андроса, І. В. Бичка, С. Б. Кримського, М. В. Поповича, В. Г. Табачковського, В. І. Шинкарука. Необхідно зазначити, що антропологічна проблематика, антропоцентризм є визначальними рисами для української філософії, зокрема Київської школи.

Екзистенціальним вимірам статі та гендеру як специфічної сфери філософської антропології присвячені праці (у галузі метаантропології та андрогін-аналізу – межі чоловічого та жіночого) Н. Хамітова, С. Крилової та Л. Гармаш, М. Препотенської. Соціально-філософське осмислення гендерних аспектів суспільної проблематики шляхом дослідження гендерної системи сучасного українського суспільства здійснене в працях Ю. Стребкової.

Більшість авторів, досліджуючи гендерну сферу буття, фіксують загрозливу поширеність сексизму, наприклад, у засобах масової інформації України; негативний вплив патріархальних стереотипів у гендерно-рольовій сфері в процесі життєдіяльності особистості. Результат – умови для «процвітання» гендерного конфлікту.

У статті пропонується ідея, що саме завдяки змінам в українському суспільстві можливе створення умов для повної самореалізації особистості, виходячи з її індивідуальних якостей, незалежно від статі, що сприятиме реалізації паритетних ідей у гендерно-рольовій сфері та впливатиме на гендерно-рольовий баланс у бутті сучасної людини, зменшить поле прояву екзистенційно-гендерного конфлікту. Підкреслюється нагальна потреба

активного й системного впровадження гендерної паритетності в Україні шляхом виховання гендерно-свідомої особистості.

Становлення гендерної свідомості передбачає реконструкцію сталих світоглядних стереотипів через утворення відповідної системи одержання гендерних знань. Обов'язковим є знайомство з двома протилежними підходами щодо проблеми гендерних ролей – патріархальним (жінка відіграє другорядну роль у процесі життєдіяльності) і феміністичним (пригнічення особистості жінки та несправедливе ставлення до неї з боку суспільства). У зв'язку з буттєвими змінами останніх десятиріч набирає актуальності ще один підхід – паритетний. Саме ідеї останнього, який передбачає рівні можливості кожної статі у процесі особистісного зростання та суспільної активності, можна зустріти в класичних працях М. Бердяєва, Е. Фромма, К. Юнга. Даний підхід маніфестований і в дослідженнях наших сучасників С. Бем, Л. Гармаш, С. Крилової, М. Препотенської, Л. Ставицької, Н. Хамітова.

Широко представлені в суспільній свідомості нормативні еталони «справжній чоловік» і «справжня жінка» спонукають чоловіків і жінок оцінювати себе з погляду відповідності цим еталонам. Думки й оцінки оточуючих щодо виразності в суб'єкта статево специфічних характеристик, особливостей його поведінки, як відповідного набору не відповідного до еталонів «чоловічого» і «жіночого» стимулюють рефлексію особистості в напрямі порівняння себе з еталонними моделями «справжньої» маскулінності та фемінності. Результат порівняння може задовольняти або не задовольняти особистість, що відобразатиметься на ставленні особистості до самої себе. Наслідками порівняння своїх характеристик і особливостей поведінки з нормативними моделями є усвідомлення міри невідповідності еталонам, які ідеалізуються, оскільки досягти ідеалу складно. Значне неузгодження реального та нормативного заданого на рівні суб'єктивної свідомості може призводити до негативного самосприйняття і, як наслідок, до негативного ставлення до себе. В цій ситуації можливе виникнення внутрішньо особистісного гендерного конфлікту [3, 182–183].

Гендерний конфлікт зумовлений суперечністю між нормативними уявленнями про риси особистості та особливості поведінки чоловіків і жінок та неможливістю або небажанням особистості відповідати цим вимогам.

Успішність виконання ролі індивідом залежить від низку факторів:

- а) знання ролі, уявлення про правила та обов'язки, пов'язані з нею;
- б) значення ролі, яку виконуємо;
- в) вміння виконувати дану роль;
- г) здатність до рефлексії власної поведінки.

Неуспішне виконання тієї чи іншої ролі може викликати конфлікт.

Під рольовим конфліктом розуміється ситуація, коли індивід, який має певний статус, стикається з несумісними очікуваннями. Гендерний конфлікт, викликаний протиріччями між нормативними уявленнями про риси особистості й особливостями поведінки чоловіків і жінок та неможливістю або небажанням особистості чи групи людей співпадати цим уявленням-вимогам. Це є гарним підґрунтям для екзистенційно-гендерного конфлікту.

Російська дослідниця Ірина Клецина пропонує декілька типів гендерних внутрішньо особистісних конфліктів [3, 183; 6, 218–219]. Під внутрішньо особистісним конфліктом розуміємо суперечності, які виникають між несумісними або важко сумісними інтересами, потребами, уявленнями, ролями. Внутрішньо особистісний конфлікт породжується амбівалентними прагненнями суб'єкта, які обмежують можливості нормативного функціонування особистості. Характеризуючи цю ситуацію, психолог Р. Мей зазначає: «Різні напруження всередині особистості блокують одне одного, як два борці на змаганні, що не можуть зсунутися з місця. Людина втрачає здатність вільно говорити, думати і виражати свої почуття, щоб бути адекватно зрозумілою оточуючим» [4, 45]. У стані внутрішньо особистісного конфлікту типовими стають такі емоційні прояви як деструктивні почуття, почуття самотності, депресія. Конструктивне розв'язання внутрішнього конфлікту призведе до досягнення узгодження і між особистісними прагненнями, ролями, очікуваннями і вимогами: рольовий конфлікт працюючої жінки; конфлікт боязні успіху; *екзистенційно-гендерний конфлікт*.

Останній є продуктом екзистенціальної кризової ситуації, що породжується гендерними уявленнями про різну ціннісність і значущість професійних, сімейних ролей для чоловіків і жінок, також існування в одній особистості протилежних гендерних якостей при відсутності андрогінного початку.

Це ситуація, яка зачіпає основи існування людини і спрямовує її до проблеми своїх взаємин зі світом, пошуку і знаходження сенсу свого буття. Екзистенційний конфлікт ініційований суперечністю, що виникає між втратою або переоцінкою колишніх головних сенсів, на підставі яких будувалося життя особистості, і не сформованістю нових сенсожиттєвих орієнтацій. Екзистенційний конфлікт пов'язаний з переоцінкою сенсожиттєвих орієнтацій, він стосується найважливіших, життєво значущих цінностей і потреб людини, стає домінантою внутрішнього життя людини і супроводжується сильними емоційними переживаннями.

Екзистенційно-гендерний конфлікт можуть переживати чоловіки та жінки, сенсожиттєві орієнтації яких ґрунтуються на виконанні, наприклад, традиційно-патріархальних гендерних ролей, тобто, якщо головний сенс свого життя жінки вбачають тільки у створенні сім'ї, народженні та вихованні дітей, а для чоловіків сенсоутворюючим чинником їх життя є професійний успіх і кар'єра. Так, чоловіки, що сприймають професійну діяльність і кар'єру як єдине і найголовніше призначення свого життя, опиняються в ситуації екзистенційного конфлікту в разі втрати роботи або виходу на пенсію, «шок відставки», пов'язаний із втратою значущого місця в суспільстві, розривом зв'язків з референтною групою, втратою значущої ролі у свідомості таких чоловіків відображається як втрата головного сенсу життя. А на емоційному рівні маємо всі ознаки гострого стресового розладу. Жінки, реалізуючи істинно жіноче призначення бути матір'ю та «хранителькою домашнього вогнища», часто переживають екзистенційну кризу в період психологічного відокремлення дітей від сім'ї, які вже подорослішали. Якщо раніше все життя

жінок було насичене емоційною і побутовою турботою про дітей, то тепер, коли такий звичний перебіг життя порушується, виникає відчуття пустоти, непотрібності, безглуздя життя. Живучи життям дітей, жінка часто зовсім забуває про власне життя [3,187–188; 6,218–219].

Езистенційно-гендерний конфлікт може переживати особистість не андрогінна по суті, але та, яка проявляє гендерні якості як маскулінні, так і фемінні [2]. Причинами даного явища є:

– нестабільність у різних сферах буття, викликана частими політичними, економічними, соціальними потрясіннями – коли звичний перебіг життя порушується;

– недоопрацювання в освітянській сфері (недостатня підготовка викладацьких кадрів, низький поріг гендерної чутливості, низький рівень гендерної свідомості).

Особистості, які орієнтуються не на традиційні патріархальні гендерні ролі, теж можуть переживати екзистенційно-гендерний конфлікт з вищеназваних причин.

Екзистенційний конфлікт, порушуючи звичний хід життя, дезорганізуючі або навіть роблячи неможливою звичну життєдіяльність, вимагає від людини переосмислення свого життя та його найістотніших складових, переоцінки своїх життєвих цілей, стосунків із оточуючими, способу життя. Успішне подолання конфлікту є життєво значущим завданням для людини, а результатом його розв'язання часто стає поява нових особистісних якостей і умов життя [3, 188].

Як зробити конфлікт продуктивним? Скористуємося стратегіями поведінки, які застосовуються для вирішення міжособистісного конфлікту. В ситуації міжособистісного конфлікту нам пропонують три типи стратегій [6, 216]:

– перша стосується силових стратегій поведінки, вона спрямована на досягнення власних інтересів, без урахування інтересів партнера. Її можемо описати в термінах конкуренції, домінування; для поведінки характерним є використання жорстких аргументів, ультимативних вимог, емоційний тиск на партнера;

– друга стратегія характеризується формами та методами, які сприяють відходження від конфлікту, тобто – ігнорування проблеми, не визнання існування конфлікту, небажання вирішувати проблему або постійні поступки, здатність зневажити власні інтереси;

– третя стратегія – переговори, найбільш ефективний шлях вирішення конфлікту шляхом пошуку рішення, яке б у більшій чи в меншій мірі задовольняло учасників конфлікту.

Якщо співставити змістовні характеристики поведінки в межах гендерних ролей із стратегіями поведінки в межах міжособистісного конфлікту, то можемо констатувати, що гендерні стереотипи традиційної рольової поведінки є деструктивними в ситуації конфліктної взаємодії. Для чоловіків, які реалізують традиційну гендерну роль, характерним є застосування першої стратегії, а для жінки – другої. В той же час продуктивною є третя. Саме в

цьому напрямі роз'яснення та популяризації цієї моделі, потрібно працювати виховним, навчальним закладам, громадським організаціям, свідомо створюючи ситуації толерантності. В першу чергу мова йде про можливість домовитись комунікативними та інформаційно-просвітницькими діями: пояснення можливих наслідків, негативу руйнуючих дій, співставлення власних інтересів і можливих протидій протилежної сторони, пропозиції раціонального виходу із ситуації.

В сучасному українському суспільстві можна спостерігати в дії всі три стратегії в гендерно-рольовій сфері при вирішенні конфлікту. Останні десятиріччя збільшується чисельність особистостей, які орієнтуються не на традиційні патріархальні гендерні ролі, а тому, при вирішенні гендерно-рольового конфлікту, діють за межами патріархальних стереотипів [5]. Тому для досягнення стабільності (зменшення чисельності екзистенційно-гендерних конфліктів), продуктивного результату в процесі вирішення даного конфлікту потрібно посилити інформаційно-просвітницьку роботу.

В теорії андрогін-аналізу пропонуються три фундаментальні стратегії взаємодії екзистенційної чоловічності та жіночності [8, 12–15]. Гендерно свідома особистість не використовує першу стратегію – *екзистенційний сексизм* – *стратегія домінанти*, тобто, розвиток за рахунок придушення своєї протилежності – внаслідок чого відбувається диспропорція особистісного зростання, яка призводить до зростання внутрішньої самотності та поглиблює екзистенційно-гендерну кризу; другу стратегію – *екзистенційного гермафродізму* – *стратегію середньої статі* – розвиток за рахунок вирівнювання мужності чи жіночності, що веде до гальмування їх зростання. Особистість з такою стратегією жертвує особистісною динамікою заради завершеності та безпеки. Свобода і любов в її бутті витісняються цінностями справедливості. Соціально-структурні стосунки стають більш значимими, ніж духовно-особистісні. Поступово потенціал духовності і душевності вичерпується, згортаючись, втрачаючи свій потенціал, і людину поглинає гранична самотність – поглиблюється екзистенційно-гендерна криза; а використовує стратегію – *актуалізованої статі-андрогінії* – гармонічне зростання як духовно-чоловічого, так і душевно-жіночого початків людського буття (подолання гендерних стереотипів, самотності, екзистенційно-гендерного конфлікту).

Стратегії корелюються із запропонованими в метоантропології поняттями буденного, граничного та метаграничного: 1) буденне буття можна охарактеризувати як підкореність іншому та іншим, невизначеність власного шляху та небажання вибору. Це насолода несвободою, відсутністю відповідальності, що опускає людину до рівня об'єкту. В буденному бутті можна виявляти величезну зовнішню активність, однак вона завжди задана із зовні, а не внутрішньо, глибинно (Хайдеггер «заспокоєність у невласному бутті»); 2) граничне буття – свідомий вихід за межі буденності з її безособовою гармонією в екзистенційний простір, де людина актуалізує особистісні ознаки, стаючи одночасно відкритою світові та самотньою по відношенню до нього. Відбувається не тільки посилення самотності, а і дійсний вихід за її межі –

включення у процес творення та сприйняття культури (реалізуючи волю до влади і волю до пізнання та творчості, людина виходить у граничне буття – основа екзистенційної суперечливості граничного буття – усвідомлення екзистенційної відокремленості); 3) метаграничне буття – подолання замкненого характеру людського буття, який виражається в самодостатності владно-вольових актів та об'єктивації, як творення продуктів культури. Творчість як об'єктивація в метаграничному бутті переходить у творчість як актуалізацію – самотворення і творення продуктивної комунікації – через феномени – толерантності, свободи та любові, що означає глибинне очищення та олюднення буття – екзистенційне очищення людського буття [7, 32–36; 9, 122–129].

Потрібно виходити за межі буденного, долати граничне та творити і бути щасливими в метаграничному бутті. Це сприятиме формуванню гендерно-збалансованого суспільства, коли чоловіки та жінки рівні на всіх ланках організаційної структури. Пам'ятаємо, що чоловік і жінка різні, але повинні бути рівними, в першу чергу, в можливості особистісного розвитку.

Можна стверджувати, що гендерний конфлікт є ознакою сучасного українського суспільства, продуктом соціальних змін, які впливають на світоглядні тенденції щодо гендерних ролей у сучасній Україні. В більшості випадків гендерні конфлікти викликані потребою в перерозподілі традиційних чоловічих й жіночих ролей. Як правило, чоловіки мають традиційні установки щодо гендерних ролей, а жінки частіше схильні до егалітарного типу розподілу ролей [5]. Низький рівень гендерної культури є гарним полем для реалізації екзистенційного конфлікту. Ми можемо впливати на процес формування гендерно-свідомої особистості, яка розуміє цінність паритетних відносин у гендерно-рольовій сфері, здатна на особистісний саморозвиток і толерантно ставиться до особистісного розвитку оточуючих.

Людина, за Є. Фроммом, єдина тварина, яка повинна розв'язати проблему власного існування. Так спроба розв'язання проблеми існування шляхом різнорівневого аналізу буття людини у світі здійснена в останній монографії Є. Андроса, яка присвячена філософсько-антропологічному аналізу проблеми інтелекту у структурі людського буття [1]; як подолати тенденції авторитаризму та тоталітарності й остаточно ствердити фундаментальні демократичні цінності і здобутки, до яких відносимо й ідею паритету в гендерно-рольовій сфері.

Сучасний стан речей зумовлює необхідність переосмислення традиційних гендерних схем та ролей і їх сприйняття в українському суспільстві з метою пошуку оптимального шляху подолання гендерно-детермінованих суспільних деформацій, що є актуальним для українського сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття / Є. І. Андрос. – К. : Стило, 2010. – 358 с.

2. Барышева Д. Проблема гендерной идентификации личности сотрудника УМВС Украины / Д. Барышева, Є. Мартыненко / Міжнародна науково-практична конференція «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи», Суми, 2011.

3. Гендерна педагогіка: Хрестоматія / Переклад з англ. В. Гайденко, А. Предборський; За ред. Вікторії Гайденко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 313 с.

4. Мэй Р. Искусство психологического консультирования / Пер. с англ. Т. К. Кругловой / Р. Мэй. – М. : Класс, 1994. – 144 с.

5. Рубан О. В. Трансформація гендерних ролей на території Центрально-Східної Європи в пострадянський період / О. В. Рубан // Міжнародна науково-практична конференція «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи». – Суми, 2011.

6. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клециной. – СПб.: Питер, 2003. – 480 с.: ил. – (Серия «Практикум по психологии»).

7. Хамітов Н. Буття буденне, буття граничне, буття мета граничне. Філософський словник. Людина і світ/ Н. Хамітов, С. Крилова. – К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с.

8. Хамітов Н. Андрогін-аналіз. Філософський словник. Людина і світ / Н. Хамітов, С. Крилова. – К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с.

9. Хамитов Н. Философия человека: от метафизики к метоантропологии / Н. Хамитов. – К. : Ника-Центр, М. : Институт общегуманитарных исследований, 2002. – 334 с.

РЕЗЮМЕ

О. В. Рубан. Гендерно-ролевой баланс в бытии современного человека: экзистенциальное измерение.

В статье анализируется современная ситуация в гендерно-ролевой сфере украинского общества. Раскрываются проблемы гендерного и экзистенциально-гендерного конфликта, имеет место анализ работы с ними в направлении балансировки гендерно-ролевой сферы.

Ключевые слова: гендерный конфликт, экзистенциально-гендерный конфликт, гендерное сознание, гендерно-ролевой баланс.

SUMMARY

O. V. Ruban. Gender-role balance in the being of modern man: existential aspect.

The article contains the general analysis of modern situation in a gender role sphere of Ukrainian society. The problems of gender and gender ekzistential conflicts are opened up, ways of work with them in direction of gender role sphere balancing are analysed.

Key words: gender conflict, gender ekzistential conflict, gender consciousness, gender ekzistential balance.